

УДК 811.161.2'282:811.162.1'253

Брацкі А.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ СУРЖИКУ В ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПОСТМОДЕРНУ

Суржик - продукт російсько-української інтерференції - не має відповідника серед різновидів польської мови. Тому на рівні перекладу польською мовою тексту, що містить суржик, з'являються різні способи його здійснення - шляхом ужитку розмовних форм, русизмів або шляхом перекладу літературною мовою. Стаття показує відмінні стратегії перекладу елементів суржику польською мовою на основі трьох перекладів творів, що зараховуються до постмодерної української прози.

Переклад назв продукції сучасної масової культури - фільмів, серіалів і популярних телевізійних програм - часто є не точним відзеркаленням оригіналу, а своєрідною імпровізацією, яка насправді має вибудувати асоціативний ряд у мові певного суспільства. Достатньо згадати назву відомого фільму режисера Білі Валдера на основі однойменного оповідання Роберта Торена і Майкла Логана «Some Like it Hot» (1959), яка польською мовою була перекладена «Pół żartem, pół serio» («Niektórzy lubią na ostro») («Напівжартома, напівсерйозно. Дехто любить гарячіше»), а російською мовою ця назва, введена ще

радянським кінопрокатом, звучить «В джазе только девушки» («Некоторые любят погорячее»). Ще цікавіший приклад перекладу назви фільму Джона МакТірнена «Die Hard» (1988). Українською мовою - «Міцний горішок» - принаймні частково перегукується зі змістом назви оригіналу, натомість у польській мові відходить від цих конотацій та отримує назву «Szkłana pułapka» («Скляна пастка»). Не є винятком відома в усьому світі програма «Who wants to be a millionaire?», назву якої росіяни й українці переклали дослівно «Хто хоче стати мільйонером?» і «Хто хоче стати мільйонером?», а поляки одним словом - «Milionerzy».

Тенденція до глобалізації подібних комерційних явищ, з одного боку, та надавання їм квазііндивідуальних рис, з другого, помітна також стосовно сучасних літературних творів уже на рівні називання. Наприклад, роман німецького письменника Патрика Зюскінда, який в оригіналі має назву «Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders» (1985), поляки знають під назвою «Pachnidło», росіяни - під точним перекладом з мови оригіналу «Парфюмер. Історія одного убийці», а українці під назвою - «Запахи. Історія одного вбивці».

Подібних прикладів можна навести багато, однак те, що може видаватися загальносвітовою тенденцією, не обов'язково мусить мати вираження на рівні споріднених культур і мов. Цю тезу добре унаочнює проблема, винесена у заголовок даної статті. На стику генетично близьких культур - української й польської - під час переведення українського літературного тексту з однієї культурної парадигми в іншу (польську) шляхом перекладу з'являються труднощі, які, власне кажучи, важко собі уявити під час здійснення перекладу цього ж тексту на неслов'янські мови.

Ці труднощі стосуються різновиду мовлення, поширеного на значній території України, яке досі не дочекалося точного наукового опису навіть на словниковому рівні¹; мовлення, яке зрозуміле кожному українцеві, однак носія його стандартного варіанту, тобто норми, не існує; нарешті, мовлення, яке з'явилося начебто з метою кращого порозуміння людей, що походять з різних культур, та яке поширене, як зауважив Юрій Шевельов [1, 40], лише на території України. Мова йде, звичайно, про суржик, який може бути предметом не лише лінгвістичних, соціолінгвістичних і культурологічних студій, а й кинути серйозний виклик прикладній лінгвістиці й перекладознавству, незважаючи на те, що не має і радше не матиме власного постійного запису. В українсько-польській практиці перекладу питання суржику постає складніше, оскільки у польській мові цей український функціональний різновид не має свого формального усного відповідника.

Про суржик в українській художній літературі постмодерну висловила Тамара Гундорова, яка зазначила, що, не втрачаючи актуальності в контексті національної мовної політики, він сам по собі є проявом постмодерністичної ситуації в Україні та, з огляду на свою інтригуючу гібридність, неофіційність, багатоголосся, стає певною мірою відкриттям цього художнього напрямку [3, 121-124]. Відомий знавець цієї проблеми Тарас Кознарський, досліджуючи твори Богдана Жолдака, за автором переносить нас у світ, про який розповідається суржиком, а герої

якого - такі ж гібридні істоти, як це мовне утворення, та і живуть вони, власне, у такому неокресленому світі з пануючим над ним «літературизованим суржиком» [2, 24-25]. На польському ґрунті інформацію про це явище в літературних творах прищеплювали серед інших Ярослав Поліщук [4] і автор цієї статті, який в окремій розвідці здійснив формальний поділ творів, що їх відносять до українського постмодернізму, з точки зору присутності суржику на формальному, нараційному, діалоговому чи стилізаційному рівнях [5]. Вважаємо, варто також проаналізувати спосіб передачі текстів, записаних суржиком, зокрема у перекладі польською мовою, тобто таких, у яких описуваний елемент є важливою складовою їхнього художнього світу.

Серед інших зразків сучасної української прози, перекладених польською мовою, обрано три твори: «Рівне/Ровно» Олександра Ірванця у перекладі Наталії Брижко-Запур, «Культ» Любка Дереша у перекладі Марчіняка і Лазаря та «Дванадцять обручів» Юрія Андруховича у перекладі Катажини Котинської. Наш вибір не був пов'язаний з оцінкою літературного твору як такого, він залежав від присутності елементів суржику в тексті, виконуваної ним ролі та способів його відтворення в перекладі. Під час аналізу ширшої групи текстів, де наявний суржик, у згаданих трьох творах виявлено три різні способи перекладу цього різновиду мовлення, який, про що вже згадувалося, не має відповідника в польській мові.

Перший з них ґрунтується на відтворенні елементів суржику польськими евфемізмами, розмовними висловами, українськими та русизмами, тобто становить більш-менш точне відбиття правила чистий код — чистий код, змішаний код — змішаний код (далі - 1 різновид). Другий спосіб перекладу ніби позначений особистістю перекладача. Тут перекладений текст містить згадані вище компоненти з метою заміни елементів суржику, вжитих в оригіналі, однак у перекладі вони вживаються непослідовно, часто з'являються в таких місцях, де оригінальний текст записаний літературною мовою, що в результаті зводить роль цих лінгвістичних прийомів до звичайних стилістичних чудернацьких прикрас (далі - 2 різновид). Третій спосіб перекладу - ігнорування елементів суржику в тексті оригіналу та здійснення перекладу літературною мовою (далі - 3 різновид).

У кожному з вказаних вище різновидів є ще ряд підтипів, які виражають певну частку, приписану загалом конкретному різновидові. Намагання найбільш докладно відобразити мову оригіналу виявила серед аналізованих творів перекладачка прози О. Ірванця Н. Брижко-Запур:

¹ Тарас Кознарський в одній зі своїх статей висловився скептично про словникове визначення суржику, який нібито є штучним змішуванням мов без збереження літературної норми, та запитав, чи можна природно поєднати мови й отримати такий ефект (див. [2, 24]).

- Раньше ж, Вася, нашот разного железа как было! - продовжував котрийсь із них почату раніше тему. - Його всюду лежало скіко хоч. Нашот железа був повний комунізм. От, допустім, приходиш ти до мене й говориш, мол, мені нада та железака. А я тобі говорю - бери, пожалуста, нема проблем! А шас, канешно, вже не то... Он вчора сосед мой, дивлюся, тащить новеньку розкладушку. Говорить, нада похмелиться, вот і несу здавать. [...] Слїш, мужик. Вот такі ножички делаем, на заводі металоізделій. Купи, недорого... Десять ваших етіх... гривень. [...] Понімаєш, нада випить з мужиками, а нема за шо... [6, 64];

- Znajesz, Wasia, kiedyś różnego żelaza było, skolko ugodno. - Jeden z nich najwyraźniej kontynuował wcześniej zaczęty temat. - Wszędzie leżało. Nu eto wtedy był pełny komunizm. Przychodzisz do mnie i mówisz: mnie nada żeleziaku. A ja ci mówię: pożałujsta, nie ma problema. Teraz - k sożaleniju - uže nie tak. Wot, wczoraj - patrzę, mój sąsiad taszczy nowiusieńką rozkładuszkę. Mówi, na klina mnie nada, ot i nosę zdawać. [...] Słuchaj, muzyk. Wot, takie nożyki na fabryce metaloprodukcji dziełajem... Kup niedrogo... Dziesięć waszych... etich... hryvien. [...] Panimajesz, nada wypić z muzykami, ale nie ma za co... [7, 65-66].

На увагу заслуговує той факт, що серед трьох аналізованих праць лише у цитованому вище польському перекладі роману Ірванця знаходиться примітка від перекладача, в якій пояснюється незрозуміле польському читачеві явище суржик: «У діалогів і висловах мешканців східного Ровно з'являється квазімова, відома під назвою «суржик» (дослівно з української мови - хліб або борошно, змішане з різних видів зерна), яка є русифікованою й збіднілою версією української мови, що вільно змішує російську й українську мови. Найчастіше граматику і вимову спирається на норми української мови, а словниковий запас і фразеологія - на російську лексику, притаманну розмовній мові. За оприлюдненою статистикою, суржиком користуються понад 15 відсотків мешканців України, насамперед на сході та в центральних частинах країни. Для українських патріотів суржик став символом російської експансії та советизації України. У рамках боротьби із суржиком захисники чистоти української мови навіть опрацювали спеціальні словники - «антисуржик» - у книжковій та електронній версіях з перекладом найуживаніших «суржикових» слів і зворотів на їхні українські відповідники» [7, 27]. (Переклад з польської мови мій. - А. Б.).

Яскравим прикладом другого різновиду можуть бути фрагменти перекладу роману Ю. Андруховича «Дванадцять обручів»:

Пані, вас не питають, вишкірився всіма зубами *главний*. Дійде *очередь* - і вас *питати* будемо [8, 202];

Pani, was nikt nie pyta, wyszczerzył kły *kamandir*. Przyjdzie *oczieried'*, to was zapytają [9, 268].

Тут бачимо непослідовність перекладача у відображенні лексем, які автор вважає російськими вкрапленнями та зазначає це в тексті курси-

вом. Таким чином останнє виділене слово з оригіналу «питати» не отримує у перекладі свого неоднозначного виміру: рос. «пытать» - укр. «допитувати» - пол. «przesłuchiwać, torturować». Крашшою формою у перекладі цього фрагмента був би вислів «wziąć na spytki» (укр. «взяти на допит»). Натомість перекладач вибрав нейтральну форму дієслова «zapytać», тобто «запитати», з російською ввічливою конструкцією - зверненням на «ви».

Кілька наступних прикладів із перекладу «Дванадцять обручів»:

Чуєте, сказав на це до хлопців *главнюк*. Чуєте, за кого нас мають - за *імбецилів придурошних*. Чуєте, вони від грому в *желізі си сховали!* [8, 202];

Słyszycie, powiedział na to do chłopców *kamandir*. Słyszycie, za kogo nas biorą - za imbecyli durnowatych. Słyszycie, przed piorunami w żelastwie się chować! [9, 268].

Тільки вона все одно пручалася й називала їх, курва, бандитами та убивцями, аж *главнокамандуюцій* став було подумувати, як би її по тімені шолопнути, щоб, курва, затихла й *не мішала по рації докладувати* [8, 205];

Ale ona mimo wszystko wyrwała się i wyzywała ich, kurwa, od bandytów i morderców, aż *gławnokamandujuszczij* tak sobie pomyślał, że może by i ją po głowie trzasnąć, żeby się, kurwa, zamknęła i nie mieszała pełnić obowiązków służbowych, *kak sledujet*, głupia cipa [9, 270].

У другому фрагменті бачимо значне переінакшення первісного тексту твору шляхом долучення непотрібної додаткової інформації в кінці речення. Авторський задум надання колоритності та пікантності розповіді перекладач реалізує шляхом активізації двох стандартних засобів - русизмів («*kak sledujet*») і просторіччя («*głupia cipa*» укр. у цьому контексті - «дурна баба»). Вважаємо, такі прикраси дещо перевантажують переклад.

Третій різновид з притаманним йому ігноруванням неоднорідної мови оригіналу та заміною її польською літературною мовою презентує переклад роману Любка Дереша «Культ», здійснений Марчіняком і Лазарем. Тут бачимо, що навіть слова з розмовної сфери є під контролем - вони або «прикрашають» діалоги, або залишаються виділеною курсивом «оздобою» записаного тексту, про що свідчать такі приклади:

- А це як - тяжола музика, да? Ти любиш тяжолу музику? Патаму шо... тому шо ти виглядиш, ніби ти слухаєш тяжолу музику... [10, 40].

- A to jaka muzyka? Ciężka, co nie? Lubisz ciężką muzykę? Wo wyglądasz jakbyś lubił ciężką muzykę... [11, 42].

- Дарця! Валі атсюда! Чьо ти сюда припюрлась?! - загавкала крізь зуби Іринка [10, 42].

- Darcia! Spadaj! Ktoś ci pozwolił *sie dałanczać*? Po coś się tu przywlekła?! - zaszczekała przez zęby Irynka [11, 43].

Біолог низав плечима:

- А чьо-чьо? Рехнувся. Криша поїхала. Ше би не - шодень стільки дерьма слухати [10, 115].

Biolog wzruszył ramionami.

- А со, со? Odwaliło mu. Mózg mu się zlasował. Czemu by nie? Codziennie tyle bzdur się nasłuchać [11, 111].

- О! Правду кажу... кстаті... [...].

- А чьо ти на мене дивишся? То він такий психований... він, панімаєш, загрозу чює. Де ж він, такий умнік, у нас та й узаяся? [10, 116].

- О, prawdę mówię... faktycznie. [...]

- А ты со się на mnie gapisz? On jest przecież taki psychiczny... on, rozumiesz, niebezpieczeństwo czuje. Skąd się, taki zdolniacha, u nas wziął? [11, 112].

В останньому прикладі висловлюванню не-обгрунтовано надано більше експресії шляхом перекладу нейтрального за семантичним змістом дієслова «дивитися» (пол. «patrzeć») дієсловом «garić się» (укр. «вилуплюватися»), навантаженим емоційно-негативним значенням. Вимушена поляризація емоційного змісту позбавляє перекладений текст розмаїття семантичних відтінків, впроваджуючи до нього штучно розбудований у сприйнятті читача контраст.

Про непослідовність заходів перекладача в пошуках відповідників до українського оригіналу свідчать фрагменти тексту, в яких на основі специфічних мовленнєвих рис здійснюється диференціація представників молодіжної субкультури. Зокрема, в перекладі твору Любка Дереша прагнення максимально точно відобразити оригінал можна побачити у висловленнях героїв твору - неформалів. Неформали оперують такими ось фразами:

- он мене напрягає

- *on mienia napriagaje*
(czyt.: on mnie wkurwia)

- А чьо він маю
девчонку пасилаєт?

- *A czego on moją
diewoczkę pasyłaје*
(czyt.: wyzywa moją
dziewczynę)?

1. Шерех Ю. Поза книжками і з книжок. - К., 1998.
2. Кознарський Т. Нотатки на берегах макабресок // Критика. - 1998. - № 5. - С. 24-25.
3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. - К., 2005.
4. Полищук Я. Лінгвістичний та металінгвістичний феномен суржика (на прикладі сучасної української літератури) // Українська мова: сучасність - історія. - Lublin, 2003. - Т. 4.
5. Bracki A., 2006, Kulturowo-językowa specyfika współczesnych ukraińskich tekstów literackich - kwestia użycia surżyka (na przykładzie utworów B. Żołądaka), текст виголошено і подано до друку в рамках Міжнародної наукової конференції

- Да? Ти уверен?
Да в жизни таго не будить!
(Дереш 2006, с. 56).
[11, 56].

- Co? Pewien jesteś?
Wżyjni taho nie budiet!
(czyt.: nigdy w życiu!)
[11, 56].

Тут ми можемо побачити також стан рівноваги між оригіналом і перекладом щодо введення в текст іншомовних вкраплень, наприклад, коли перекладач уживає русизми в такому ж вимірі, що й автор:

Що він не любив у дівчатах, так це те, коли вони казали «прівет» і «діскацека» [10, 27].

Najbardziej na świecie nienawidził, jak dziewczęta mówiły *priwiet* i *diskatienka* [11, 29].

Питання використання функціонального мовлення в польській літературі має довголітню історію. Вже Владислав Реймонт за свій роман «Селяни», написаний наприкінці XIX сторіччя, отримав у 1924 р. Нобелівську премію. У цьому творі відображено життя сільської громади, яка розмовляє створеною автором стилізованою мовою. У ній знайшли своє вираження як елементи різних говірок польського мовного ареалу, так і багаторічний досвід життя автора в польській провінції. Отже, своєю працею Реймонт довів, що відзеркалення життя певного прошарку населення можна здійснити також на мовному рівні. У цьому контексті невміння передати у перекладі мовно-стильові нюанси, пов'язані із суржиком, вказує на недостатню перекладацьку майстерність. З іншого боку, в українських перекладах суржик постає засобом зображення певної дійсності, змалюваної польськими авторами, як це бачимо у творі «Вісім чотири» Мирослава Нагача [12].

Таким чином, висвітлена у статті проблема може розглядатися в діахронічному і синхронічному аспектах, проте це вже теми для інших розвідок.

«Українська література XIX-XX ст. в європейському контексті», Люблін, 19-20 жовтня 2006 р.

6. Ірванець О. Рівне/Ровно (Стіна). - К., 2006.
7. Irwanec O. Równe/Rowno / Przeł. N. Bryzko-Zapór. - Warszawa: Prószyński i S-ka, 2006.
8. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. - К., 2006.
9. Andrychowicz J. Dwanaście kregów / Przeł. K. Kotyńska. - Wołowiec: Czarne, 2005.
10. Дереш Л. Культ. - Л., 2006.
11. Deresz L. Kult / Przeł. Marciniak i Łazar. - Warszawa: Prószyński i S-ka, 2005.
12. Якубчак Н. Рецензія на роман М. Нагача «Вісім чотири» (Львів 2005) // Критика. - 2007. - № 10. - С. 3.

A. Bracki

TRANSFORMATION OF SURZYK'S ELEMENTS IN POLISH TRANSLATIONS OF THE UKRAINIAN POSTMODERNISTIC LITERATURE

Surzyk - a product of Russian-Ukrainian interference - has no equivalent in the Polish language inflections. Because of this, on the level of Polish translation of the text that has elements of surzyk different ways of its realization come out. The article presents different strategies of translating surzyk into Polish on the basis of three translations of Ukrainian postmodernistic prose.